

Alina Czapiuk
Białystok

Spotkanie historyków w międzywojennym Wilnie. O VI Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich

W dniach 17–27 września 1935 r., po raz trzeci w Polsce Odrodzonej, odbył się w Wilnie VI Powszechny Zjazd Historyków Polskich, którego organizatorem było Polskie Towarzystwo Historyczne, liczące wówczas kilkanaście oddziałów i ok. 1400 członków.

W roku 2010 mija więc 75. rocznica tego ważnego dla środowiska naukowego wydarzenia. Wydaje się, że względu na jego wagę i znaczenie dla rozwoju wiedzy historycznej jest ono warte przypomnienia.

Wybór Wilna na miejsce obrad był, jak się wydaje, nieprzypadkowy. Zadecydowało o tym kilka kwestii. Przede wszystkim aktywność naukowa i popularyzatorska środowiska wileńskiego¹. Szczególną rolę w tym zakresie odegrało Wileńskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk oraz istniejący od 1925 roku Oddział PTH. To właśnie zebrania Oddziału stały się forum, na którym przedstawiano wyniki najnowszych badań. Zajęto się również edytorstwem źródeł historycznych. Wydawano „Ateneum Wileńskie” – specjalistyczne czasopismo naukowe poświęcone przeszłości ziem litewskich i białoruskich. Podsumowania wymagał też stan badań lituanistycznych, a miejscem służącym temu najlepiej było oczywiście Wilno.

Za tym miastem przemawiał również fakt, że w Polsce Odrodzonej zaszczyt goszczenia najlepszych historyków miały już wcześniej Poznań i Warszawa, ośrodek wileński pozostawał zaś wyraźnie na uboczu. Było to spowodowane w pewnym stopniu czynnikami pozamerytorycznymi, związanymi z konfliktami politycznymi i złymi stosunkami polsko-litewskimi.

Organizacją Zjazdu zajął się Zarząd Wileńskiego Oddziału PTH, który na posiedzeniu w dniu 21 stycznia 1935 r. powołał Komitet Gospodarczy, w skład którego weszli członkowie Zarządu i osoby dokooptowane, jak np. Stanisław Lorentz czy Teodor Bubnicki, jako „referent prasowy”. Zadaniem Komitetu,

---

¹ Zob. A. Czapiuk, *Uniwersyteckie środowisko historyczne w międzywojennym Wilnie*, [w:] *Kultura międzywojennego Wilna. Materiały z konferencji w Trokach (28–30 czerwca 1993 r.)*, Białystok 1994.

przynajmniej w początkowej fazie przygotowani byłoby *poinformowanie miejscowego społeczeństwa o zamierzonym Zjeździe oraz wywołanie zainteresowania się nim. Dla osiągnięcia tego rozwinięto odpowiednią propagandę w miejscowej prasie (...)*². Postanowiono, iż składka zjazdowa będzie wynosiła 25 złotych, 15 złotych – bez możliwości otrzymania publikacji i wszelkich druków, 5 złotych – dla osób towarzyszących oraz – jak to określono – hospitantów. Ministerstwo Komunikacji przyznało uczestnikom ulgi kolejowe, zaś Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zapewniło nauczycielom urlopy dla umożliwienia im wzięcia udziału w Zjeździe.

Otwarcie Zjazdu odbyło się 17 września o godz. 10 w sali im. Śniadeckich Uniwersytetu Stefana Batorego. Protektorat honorowy nad Zjazdem objął ówczesny minister Wacław Jędrzejowicz, zaś w prezydium honorowym znaleźli się m.in. prof. Władysław Abraham, ks. Jan Fijałek, prof. Ludwik Krzywicki.

W przemówieniu inauguracyjnym prezes PTH, prof. Stanisław Zakrzewski podkreślił: *Gdy idzie specjalnie o przeszłość Litwy, musimy pamiętać, że obok nas pracuje narodowa nauka litewska, z którą pragniemy bez względu na ciężkie warunki polityczne po koleżeńsku współpracować, w imię najwyższych dóbr kultury i nauki (...)*³. Dalej stwierdził: *VI Powszechny Zjazd Historyków Polskich... zjawia się tutaj [w Wilnie] w imieniu polskiego świata historycznego, jako prawowity gospodarz tego kraju (...) Przeszłość ta jest własnością historii polskiej i litewskiej, pojętej jako wspólne dobro Korony polskiej zobrazowanej w przepięknej i pełnej prawdy symbolu idei Jagiellońskiej (...)*⁴.

Wybrano także władze Zjazdu. Prof. Zakrzewski postawił wniosek, by na prezesa Zjazdu powołany został prof. Stanisław Kutrzeba, wybitny znawca ustroju Wielkiego Księstwa Litewskiego, badacz dziejów polsko-litewskich. Propozycja przyjęta została z aplauzem i dużym zadowoleniem. Wybrano także wiceprezów: Franciszka Bujaka, Oskara Haleckiego, Stanisława Ehrenkreutza, Stanisława Kętrzyńskiego, Kazimierza Tymienieckiego, Władysława Semkowicza⁵. Można więc stwierdzić, że w prezydium znaleźli się najwybitniejsi polscy historycy.

Profesor S. Kutrzeba, dziękując zebranych za wybór, zwrócił uwagę na znaczenie badań historycznych dla bytu narodowego. Mówił: (...) *Jeśli ujmiemy rozwój historiografii pod kątem jej wartości dla naszego narodu, to wszystko jedno, czyśmy się do tej Polski modlili jako do świętej jakoby, czyśmy ją przeklinali (...) Prawdą było to, żeśmy o tej Polsce myśleli ciągle, żeśmy tą Polską żyli. To dało nam moc przetrwania, moc do coraz nowych wysiłków, choćby drogo*

² *Sprawozdanie z działalności Komitetu Gospodarczego VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie*, „Kwartalnik Historyczny”, R. XLIX, Lwów 1935, s. 763.

³ *Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie 17–20 września 1935 roku*, t. II, Lwów 1936, s. 4.

⁴ *Ibidem*, s. 5.

⁵ *Ibidem*, s. 19.

okupionych, by temu pojęciu, które w naszych duszach miało siedzibę, dać kształt realny – kształt Państwa (...)»⁶.

W swym przemówieniu uczony zwrócił również uwagę na kwestie merytoryczne: przywołał wydawnictwa źródłowe, jakie ukazały się od czasu ostatniego Zjazdu (np. wydawnictwo PAU – *Acta unji polsko-litewskiej*), podkreślił konieczność dalszej działalności edytorskiej.

Praca merytoryczna przebiegała w ośmiu sekcjach⁷:

- **sekcja I**: historia polityczna; w prezydium znaleźli się m.in. L. Kolankowski, W. Konopczyński, M. Kukiel, K. Górski
- **sekcja II**: historia prawa; w prezydium m.in. H. Łowmiański i K. Koranyi
- **sekcja III**: historia społeczna i gospodarcza; w prezydium m.in. J. Rutkowski, S. Arnold, S. Ingot
- **sekcja IV**: historia kultury; w prezydium m.in. S. Kot
- **sekcja V**: historia wojskowości; w prezydium m.in. M. Kukiel
- **sekcja VI**: nauki pomocnicze; w prezydium m.in. W. Semkowicz, R. Mienicki, K. Buczek, T. E. Modelski
- **sekcja VII**: historia starożytna
- **sekcja VIII**: nauczanie historii; w prezydium m.in. J. Dąbrowski, W. Knapowska, W. Moszczeńska, E. Maleczyńska

Warto zaznaczyć, że nie przyjmowano wystąpień zgłoszonych z własnej inicjatywy, lecz wybierano referentów. Wśród poruszanych kwestii do najważniejszych należały: problematyka lituanistyczna, przedstawienie nowych kierunków w badaniach historycznych oraz zagadnienia związane z szeroko rozumianą dydaktyką historii. Można stwierdzić, że tematyka ta nie tylko zdominowała obrady Zjazdu, ale i zadecydowała o jego walorach naukowych.

Na odrębne potraktowanie zasługuje udział historyków reprezentujących środowisko wileńskie. Szczególnie aktywnie uczestniczyli oni w pracach sekcji drugiej, która zajmowała się historią prawa. Henryk Łowmiański i Iwo Jaworski podnieśli problem feudalizmu litewskiego⁸. Opisując jego cechy charakterystyczne, zwrócili równocześnie uwagę na porównanie procesów feudalizacyjnych w Wielkim Księstwie Litewskim z feudalizmem zachodnim. Była to więc – dość zresztą udana – próba badań komparatystycznych, tak istotnych w poznaniu historycznym.

Niewątpliwym dokonaniem było również omówienie stanu badań nad przeszłością ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego. Zadanie to powierzono przede

⁶ Ibidem, s. 12.

⁷ Ibidem, s. 13.

⁸ H. Łowmiański, *Zagadnienie feudalizmu w Wielkim Księstwie Litewskim*, [w:] *Pamiętnik Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie 17–20 września 1935 roku*, t. I, Lwów 1936, s. 209–219, I. Jaworski, *Zagadnienie feudalizmu litewskiego i zachodniego*, ibidem, s. 220–227.

wszystkim historykom wileńskim – Ryszardowi Mienickiemu i Janowi Iwaszkiewiczowi, którzy, oprócz Stanisława Zajączkowskiego, poświęcili tej kwestii swoje wystąpienia⁹. Wystąpienia te uzupełniały referaty innych znakomitych historyków, którzy zajęli się także tą problematyką – Władysława Konopczyńskiego (Kraków) oraz Henryka Mościckiego, związanego ze środowiskiem wileńskim, gdyż w latach 1920–21 był docentem w Katedrze Historii Polski i Litwy USB¹⁰. Należy przy tym podkreślić, że cały szereg wymienionych przez wspomnianych referentów prac, mimo dużego postępu w badaniach lituanistycznych, zachowało swą naukową aktualność i stanowią one do dnia dzisiejszego trwałą dorobek polskiej historiografii.

W sekcji drugiej na szczególną uwagę zasługuje referat Wincentego Tyszkiewicza (Wilno), który przedstawił zagadnienie wówczas w ogóle nie podjęte – rolę ziem białoruskich w uniach polsko-litewskich¹¹. Ponadto S. Kutrzeba (Kraków) omówił kwestie prawnego charakteru związku Polski i Litwy na przestrzeni XIV–XVI w. czyli od unii krewskiej do unii lubelskiej, zaś Jan Adamus (Wilno) – prawno-państwowy stosunek Polski i Litwy¹².

Bez udziału przedstawicieli środowiska wileńskiego przebiegały natomiast obrady sekcji trzeciej, zajmującej się historią społeczną i gospodarczą. Warto podkreślić, że w ogóle problematyka gospodarcza w okresie dwudziestolecia międzywojennego budziła wśród uczonych dość znaczne zainteresowanie. Stąd też i obrady tej sekcji były pod względem naukowym niezwykle owocne. Dotyczy to szczególnie wystąpienia Jana Rutkowskiego (Poznań) poświęconego badaniom nad dochodami wielkiej własności ziemskiej¹³. Ze względu na swe znaczenie zasługuje ono na odrębne potraktowanie. Otóż jeszcze na IV Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich w Poznaniu w 1925 r. sformułował on tezę o konieczności podjęcia badań nad kwestią podziału dochodu społecznego i przyjęciu tego zagadnienia za oś syntezy historii gospodarczej. Wygłoszony w Wilnie referat był kontynuacją tych zainteresowań.

Odmiennosc wystąpienia J. Rutkowskiego polegała głównie na wykorzystaniu nowej bazy źródłowej – lustracji i inwentarzy. Trzeba przyznać, że nie były to źródła całkowicie nieznanne. Korzystano z nich niejednokrotnie, ale na

---

⁹ S. Zajączkowski, *Przegląd badań nad dziejami Litwy do 1385 r.*, [w:] *Ibidem*, s. 3–22; J. Iwaszkiewicz, *Przegląd badań nad dziejami Litwy 1385–1569*, [w:] *Ibidem*, s. 22–25; R. Mienicki, *Przegląd badań nad dziejami Litwy 1569–1696*, [w:] *Ibidem*, s. 26–36.

¹⁰ W. Konopczyński, *Przegląd badań nad dziejami w XVIII wieku*, [w:] *Ibidem*, s. 37–44; H. Mościcki, *Przegląd badań nad dziejami Litwy 1795–1905*, [w:] *Ibidem*, s. 45–51.

¹¹ W. Tyszkiewicz, *Rola ziem białoruskich w unjach polsko-litewskich*, [w:] *Ibidem*, s. 181–193.
¹² S. Kutrzeba, *Charakter prawny związku Polski z Litwą (1385–1569)*, [w:] *Ibidem*, s. 165–173; J. Adamus, *O prawno-państwowym stosunku Polski do Litwy*, [w:] *Ibidem*, s. 220–227.

¹³ J. Rutkowski, *Badania nad dochodami wielkiej własności ziemskiej w Polsce w czasach nowożytnych*, [w:] *Ibidem*, s. 279–285).

ogół wybiórczo. Zwykle większy bądź mniejszy fragment lustracji lub inwentarza służył na ogół do zobrazowania postawionej tezy, zilustrowania określonego zjawiska. Rutkowski po raz pierwszy zdecydował się potraktować te źródła w sposób odmienny, wynikający z ich masowego charakteru. Nie bał się zastosowania – nowoczesnej jak na owe czasy – metody statystycznej, która pozwalała na obserwację zachodzących procesów społeczno-gospodarczych w skali dość już szerokiej i w odniesieniu do znacznych obszarów. Metoda ta umożliwiała także poznanie różnic regionalnych, czy też różnic zależnych od kategorii własności (królewska, duchowna, szlachecka), albo jej wielkości (mała, średnia, wielka).

Przedstawione w Wilnie wyniki tych dziesięcioletnich dociekań były dużym krokiem naprzód w rozwoju historii gospodarczej i zaowocowały poważnymi opracowaniami z tego zakresu¹⁴. Wywołały również ożywioną dyskusję. Najważniejszy postulat dotyczył większego wykorzystywania w badaniach narzędzi i metod, jakimi posługiwała się ekonomia polityczna.

Z naukowego punktu widzenia ważny był też referat Franciszka Bujaka (Kraków) traktujący o źródłach do badania dziejów ludności w Polsce¹⁵. W tym momencie warto dodać, że wystąpienie to wywołało duże zainteresowanie słuchaczy i ożywioną dyskusję.

Należy także zauważyć, że podczas obrad sekcji trzeciej nie pominięto także problematyki litewskiej. Znalazła ona odzwierciedlenie w referacie Ludwika Koczego (Poznań) poświęconego rozwojowi handlu w Wielkim Księstwie Litewskim do połowy XVII wieku¹⁶.

Podobnie było i w przypadku sekcji czwartej (historia kultury). Historycy wileńscy zostali zastąpieni tu przez przedstawicieli innych ośrodków, którzy poruszyli niezwykle ciekawe tematy związane z reformacją litewską i szkolnictwem reformowanym. Zdaje się to wskazywać na brak zainteresowania tymi zagadnieniami, ważnymi skądinąd dla poznania przeszłości Litwy, w środowisku USB.

Zajęto się również dość szeroko rozumianymi kwestiami źródłoznawczymi. Już w swoim inauguracyjnym przemówieniu S. Kutrzeba, o czym była mowa wcześniej, zwrócił uwagę na wydawnictwa źródłowe, jakie ukazywały się od czasu poprzedniego zjazdu i zgłosił potrzebę zintensyfikowania działalności edytorskiej. Ten postulat okazał się aktualny właściwie do chwili obecnej, gdyż wśród młodego pokolenia historyków umiejętność wydawania źródeł jest coraz mniej znana i doceniana.

---

¹⁴ Zagadnienia związane z podziałem dochodu do końca XVIII wieku podjął J. Rutkowski w swojej pracy *Badania nad podziałem dochodów w Polsce w czasach nowożytnych*, t. 1, Kraków 1938. Rękopis tomu Drugiego zaginął w podczas II wojny światowej.

¹⁵ F. Bujak, *Źródła do historii ludności w Polsce*, [w:] *Pamiętnik...*, t. 2, s. 56–72.

¹⁶ L. Koczy, *Handel Litwy przed połową XVIII w.*, [w:] *Ibidem*, s. 279–285).

W trakcie dyskusji nad referatem Franciszka Bujaka (sekcja druga)¹⁷ zwrócono uwagę na konieczność dokładnej inwentaryzacji przede wszystkim ksiąg parafialnych i organizacji archiwów kościelnych (Stanisław Ingot).

Jednym z ważniejszych wystąpień w ramach sekcji szóstej (nauki pomocnicze) były referaty historyków wileńskich: R. Mielnickiego – o archiwach Wielkiego Księstwa Litewskiego¹⁸ oraz J. Adamusa – o edytorstwie źródeł do dziejów Litwy¹⁹.

Wywołały one cały szereg uwag. S. Ehrenkreutz zaproponował stworzenie stacji naukowej w Moskwie, co ułatwiłoby stały dostęp do archiwaliów znajdujących się na terenie ZSRR. Zaproponował też, by starać się wykorzystać możliwości techniczne i część zbiorów sfotografować. Władysław Suchodolski natomiast wręcz zażądał rewindykacji aktów grodzkich i ziemskich ksiąg Metryki Litewskiej wywiezionych do Petersburga oraz akt i ksiąg byłego Centralnego Archiwum Wileńskiego ewakuowanych z Wilna w 1945 r. do Jarosławia. Podstawę prawną tych żądań stanowił artykuł XI traktatu ryskiego z 1921 roku.

Z kolei Władysław Semkowicz skupił się na omówieniu Instrukcji Wydawniczej PAU, przyznając jej niemal epokową rolę w zakresie wydawnictw źródłowych.

Następną podjętą na Zjeździe sprawą była problematyka związana z dydaktyką historii. Zajęła się nią sekcja ósma (nauczanie historii). Przedstawioną w jej ramach tematykę można podzielić na trzy odrębne kategorie: program nauczania historii na różnych poziomach edukacji, cele i metody kształcenia oraz kwestie dotyczące przygotowania do zawodu nauczycielskiego.

Wydaje się, że zagadnienia te warte są szerszego omówienia z przynajmniej dwóch ważnych powodów. Po pierwsze: ze względu na ich aktualność, po drugie zaś – ze względu na sytuację szkolnictwa polskiego, znajdującego się w połowie lat trzydziestych w okresie gruntownych przemian.

Ustawa z marca 1932 r., będąca podstawą prawną tzw. reformy jędrzejewiczowskiej, wprowadzała w miejsce ośmioletniego gimnazjum dwustopniową szkołę średnią z czteroletnim jednolitym gimnazjum i dwuletnim liceum o profilu klasycznym, humanistycznym, przyrodniczym bądź matematyczno-fizycznym.

Projekt programu nauczania historii w liceum, który stał się później podstawą do dyskusji w Radzie Oświecenia Publicznego, przedstawiła Hanna Pohoska (Warszawa)²⁰. Koreferat wygłosił Józef Dutkiewicz, nauczyciel historii, po wojnie związany z Uniwersytetem Łódzkim²¹. Stwierdził on, że zasadni-

¹⁷ F. Bujak, *Źródła do historii ludności w Polsce*, [w:] Ibidem, s. 328–339.

¹⁸ R. Mienicki, *Archiwa Wielkiego Księstwa Litewskiego*, [w:] Ibidem, s. 403–413.

¹⁹ J. Adamus, *Wydawnictwa źródeł do historii Litwy*, [w:] Ibidem, s. 439–449.

²⁰ H. Pohoska, *Program nauczania historii w liceum*, [w:] Ibidem, s. 537; zob. też uzupełnienie tego projektu w „Wiadomościach Historyczno-Dydaktycznych”, 1935.

²¹ J. Dutkiewicz, *Cele nauczania historii w liceum*, [w:] Ibidem, s. 538–540.

czym celem jest przygotowanie uczniów do podjęcia studiów wyższych, nie tylko historycznych, ale w ogóle humanistycznych. Jeśli chodzi o metody nauczania, to wyszczególnił dwie – pracę pod kierunkiem, która stosowana jest i w chwili obecnej oraz system laboratoryjny. Preferowanie metod aktywizujących w nauczaniu historii miało wykształcić u uczniów umiejętności samodzielnego sporządzania notatek, analizy tekstu źródłowego, referowania wybranych zagadnień, korzystania z wykładu nauczyciela, czyli tego, co w dydaktyce historii określamy mianem celów kształcących – przyswojenia przez ucznia takich umiejętności, które mogłyby wykorzystać w swoim funkcjonowaniu społecznym. Trudno tym stwierdzeniom nie przyznać racji, patrząc nawet z perspektywy dnia dzisiejszego.

Referent odniósł się również do kwestii programu nauczania. Stwierdził, iż program nie powinien tworzyć chronologicznego ciągu, który realizuje się co roku bez zmian, lecz składać się z szeregu cykli, z których nauczyciel wybiera na dany rok określoną ilość tematów do opracowania. Zwrócił także uwagę na konieczność korelacji omawianego materiału historycznego z innymi przedmiotami.

Obie wypowiedzi zapoczątkowały niezwykle ożywioną dyskusję. I tak, E. Maleczyńska (Lwów) zaproponowała, aby w liceum skupić uwagę na historii powszechnej i zachować ciągłość historyczną w konstrukcji programu. W podobnym duchu wypowiedziała się również Żanna Kormanowa (Warszawa), postulując, by był on oparty na ciągłości procesu historycznego i obejmował jego całość²².

Kontrowersję wzbudził tak istotny problem jak proporcje między historią Polski a historią powszechną. Uwidoczniły się w tej sprawie dwa stanowiska. Jedni (np. J. Dutkiewicz) uważali, że dzieje powszechne nie powinny mieć przewagi nad dziejami ojczystymi, a powinna być zachowana między nimi równowaga. Inni (np. Ewa Maleczyńska) zajęli stanowisko wręcz przeciwne.

Z kolei H. Pohoska proponowała wprowadzenie, równoległe z historią, dodatkowego przedmiotu – nauki o państwie.

Szukając kolejnych odniesień do zagadnień współczesnej dydaktyki, należy zauważyć, że zwrócono również uwagę na nauczanie historii regionalnej. Poświęcił temu swe wystąpienie Karol Buczek²³. I znowu spotkało się ono z dużym zainteresowaniem słuchaczy. W dyskusji podkreślono fakt istnienia niejasności terminologicznych (historia regionalna a historia lokalna) oraz konieczność ustalenia zagadnień, jakie mają być w trakcie realizowania tej problematyki, jak też uwzględnienie jej w czasie całego okresu kształcenia.

²² Wystąpienia w dyskusji, [w:] *Ibidem*, s. 222–224.

²³ K. Buczek, *Zagadnienia regionalne w nauczaniu historii*, [w:] *Ibidem*, s. 541–548.

Wisława Knapowska (Poznań) poddała ocenie stan przygotowania kandydatów do zawodu nauczycielskiego²⁴. Przygotowanie to miało opierać się nie tylko na rzetelnej wiedzy merytorycznej, ale również dydaktycznej, nabytej w trakcie praktyk pedagogicznych i w bezpośredniej pracy z uczniem.

Stwierdziła ona, że początkowo, po odzyskaniu niepodległości, przygotowanie nauczycieli do pracy w szkole wykazywało wiele braków. Próbę naprawy tej sytuacji podjęto w 1924 roku. Wprowadzono wówczas Państwowe Kursy Nauczycielskie, Pedagogia i Studia Nauczycielskie. Przypomniała, że zajęcia z dydaktyki historii najwcześniej pojawiły się w Uniwersytecie Poznańskim, następnie Jagiellońskim oraz Warszawskim, a zgodnie z ustawą z roku 1932 wszyscy kandydaci na nauczycieli w szkołach powszechnych mają mieć ukończone 3-letnie licea pedagogiczne lub 2-letnie pedagogia, co dawało wolny dostęp do studiów wyższych. Nauczyciele szkół średnich po ukończeniu kształcenia w odpowiednim kierunku musieli uzyskać dodatkowe przygotowanie pedagogiczne na kursach (przynajmniej rocznych), organizowanych na ogół przez szkoły wyższe, a następnie odbyć praktykę przedegzaminacyjną i zdać stosowny egzamin.

Odnosząc się do tego wystąpienia, zwrócono uwagę na to, że bardzo często kandydaci do zawodu nauczycielskiego obserwują lekcje jedynie swego bezpośredniego opiekuna, nie mają także możliwości poznania specyfiki pracy w szkołach różnego typu. J. Dutkiewicz zauważył, iż w Anglii wszyscy nauczyciele szkół średnich odbywają 3-miesięczną praktyką w szkołach powszechnych.

Podsumowując wyniki Zjazdu, należy przypomnieć, że uczestniczyło w nim aż 618 osób. Wygłoszono ponad 50 referatów. Bardzo widoczne, rzutujące na rozwój całej nauki historycznej były jego efekty naukowe. Szczególnie wiele dokonano w zakresie dydaktyki historii, badań lituanistycznych oraz stosunków polsko-litewskich. Podjęto problematykę nową, dotyczącą zagadnień feudalizmu litewskiego, życia umysłowego na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI–XVIII w. Przedstawiono dokładnie opracowany atlas kościelny obszarów litewskich w XVII–XVIII w.

Cały szereg wystąpień wykraczał jednak poza tę tematykę i dotyczył kwestii ogólniejszych. Zaproponowano nowe kierunki badań historycznych związanych ze stanem świadomości narodowej Litwinów w XIX i XX wieku²⁵ czy też poświęconych roli kobiet w procesie historycznym²⁶.

---

²⁴ W. Knapowska, *Przygotowanie pedagogiczne kandydatów na nauczycieli historii w szkole średniej*, [w:] *Pamiętnik...*, t. II, s. 406–413.

²⁵ W. Wielhorski, *Warunki rozwoju świadomości narodowej Litwinów i powstanie współczesnego państwa litewskiego 1861–1920*, [w:] *Pamiętnik...*, t. I, s. 126–143.

²⁶ W. Ziembicki, *Barbara Radziwiłłówna w oświeceniu lekarskim*, [w:] *Ibidem*, s. 144–162; A. Strzelecka, *Kobieta w polityce dynastycznej i w życiu dworskim za panowania Władysława Jagiełły*, [w:] *Ibidem*, s. 112–125.

Zważywszy na popularność problematyki feministycznej we współczesnej historiografii warto podkreślić, że znalazła ona swe odbicie nie tylko w poszczególnych wystąpieniach, ale przejawiała się w aktywnym udziale kobiet w pracach Zjazdu, głównie w sekcji ósmej (nauczanie historii). Te uczestniczki, które były zrzeszone w Polskim Stowarzyszeniu Kobiet z Wyższym Wykształceniem, doprowadziły nawet do opublikowania odezwy, w której stwierdziły m.in. (...) *promijanie działalności kobiet w historii kultury polskiej nie pozwala na stworzenie dokładnego obrazu całokształtu naszego życia zbiorowego (...)*²⁷.

Zjazdowi towarzyszyła wystawa archiwalna ilustrująca zasoby Archiwum Wileńskiego. Dzieliła się ona na następujące działy:

1. Dokumenty i księgi z czasów przedrozbiorowych;
2. Dokumenty z czasów porobiorowych (powstanie kościuszkowskie, wojny napoleońskie, procesy młodzieży w latach 1823–1849, Adam Mickiewicz, Filomaci i Filareci, powstanie listopadowe, powstanie styczniowe, ostatnie lata rządów rosyjskich)²⁸.

W oddzielnej gablotce wyłożono wszystkie dokumenty związane z osobą Józefa Piłsudskiego.

Uczestnicy Zjazdu mieli także możliwość obejrzenia spektaklu „Wszystkie prawa zastrzeżone” – komedii granej wówczas w wileńskim Teatrze Wielkim, a 19 września historycy udali się na cmentarz na Rossie, gdzie złożyli wieniec na grobie Joachima Lelewela. Zebranych oprowadził po nekropolii prof. Kościółkowski.

W dniu następnym zorganizowano wycieczkę do Trok, a 21 września – do Grodna, ponieważ rozpoczął tam swą działalność nowy oddział PTH.

Powszechnie Zjazdy Historyków Polskich odbywają się cyklicznie, stanowią nieodłączny element działalności Polskiego Towarzystwa Historycznego, są miejscem spotkań uczonych różnych pokoleń. Zjazd w Wilnie należy jednak do tych, które szczególnie zasłużyły na przypomnienie, przede wszystkim ze względu na jego wyniki naukowe. Wytyczono nowe kierunki badań (historia gospodarcza, historia prawa, zagadnienia związane ze świadomością narodową). Praca sekcji zajmującej się dydaktyką historii miała wymiar – rzecz można – nie tylko teoretyczny, ale i praktyczny: zwrócono bowiem uwagę na jakość kształcenia nauczycieli, co decydowało o jakości kształcenia dzieci i młodzieży. Warto również docenić aktywność wileńskiego środowiska historycznego. Równocześnie było to ostatnie takie spotkanie przed zbliżającą się wojną.

²⁷ Ibidem, s. 572.

²⁸ *Pamiętnik...*, t. II, s. 415.

Historians' meeting in Wilno in the interwar period. About the VI General Congress of Polish Historians

The VI General Congress of Historians was held from 17 to 27 September 1935 in Wilno. As many as 618 participants attended it and over 50 papers were presented. Eight different sections worked on various problems, e.g.: social and economic issues, history of law, auxiliary sciences.

The review of research on the past of the Grand Duchy of Lithuania was conducted. The subject of sources was discussed – special attention was paid to the necessity of intensification of editorial activities as well as the need for the creation of a scientific station in Moscow, which would facilitate access to archives in the territory of the USSR.

From the scientific point of view, the paper presented by Jan Rutkowski (Poznań) was of particular interest. It dealt with the research – extensively based on new sources: inventories and inspection documents – pertaining to income of great landed estates in Poland in modern times.

Due to the situation in the Polish educational system – undergoing major changes in the mid-1930s – the problem of professional preparation of history teachers was raised. The postulate concerning prolongation of teaching practices under the supervision of experienced pedagogues was put forward. Better, activating teaching methods and correlation of material discussed during history lessons with other subjects were proposed.

The congress in Wilno was not only a meeting of historians belonging to various generations, but it also pointed to new directions in research and proved great activity of historians belonging to the Wilno circle.